

BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

M e c m u a

1997/3

İÇİNDEKİLER

Teknoloji Hegemonya-Sömürü Bağlantıları
H. ZİYA TASKENT

3

Aristo ve Farabi'de ilim tasnifi
İBRAHİM YEMENLİ

10

İbn-i Reymiyye'de velayet anlayışı
İSA HEMİS

19

1948-1990 arası dönemde İsrail'in
iç ve dış hilal stratejisi
MUSTAFA MENTE

24

Teknoloji-Hegemonya-Sömürü Bağlantıları

H. Ziya Taskent

"Şüphesiz Allah insanlara zulmetmez. Ancak insanlar kendilerine zulmediyorlar."

Kur'an-ı Kerim, 10:44

"İnsanlar arasında zulüm içermeyen hiçbir yeryüzü krallığı varolamaz."

Martin Luther, Werke - Cilt XVIII"

B/SMILLAH er-RAHMAN er-RAHİM

Böylesine dar kapsamlı ve mütevazı bir çalışmada, hakkıyla altından kalkamayacak/üstesinden gelinemeyecek denli geniş ve o derece karmaşık irdelemeler gerektiren, mezkur terimlere ve bunlar arasındaki bağıntılara ilişkin değinilere; anah-tar sözcük olması nedeniyle teknoloji, hatta ibtidayı sorgulamak amacıyla, teknik ve tekhne kavramları so-ruşturularak başlanması uygun dü-şer.

Yunanca oluşunun da imlediği gibi kök(en) sözcük *tekhnenin* izi kadim Yunan düşüncesinde sürülmelidir. Yunan düşünürlerine göre karşılaşılan her şey, *mevcut-olmayandan* çı-kan *mevcut-olandır*. *Tekhne*, *poiesis* ile tanımlanan bu oluşun, *öne-çıkma*-nın bir biçimidir. İnsan, *tekhne*de, sanat ve el becerisi aracılığıyla, - bir şeyin *öne-çıkmasına* katkıda bulu-nan diğer öğelerle beraber- etkindir. Düşünme de "varlık"ın açığa çıkma-sın(d)a bir katkı olduğundan zihin sa-natları (teorik etkinlikler) da *tekhne* kapsamındadır.¹

Zamanla, şeylerin *mevcut-olmasına* duyulan hayret ve hayranlık yerini, Yunan filozoflarının, anlama ile yetin-meyip "varlık"ın açığa-çıkmasına ta-hakküm etmeye, bu oluşu denetle-

meye yeltenmelerine (cüret etmeleri-ne) bıraktı. İşte modern teknik çağın kökleri, her şeyi düzenlemek ve bu sayede kendini (insan varlığını) gü-vence altına almak/güvencede tut-mak isteme amaçlı *mevcut-olmaya* doğru *öne-çıkma*, *gizini-açma* tarzı olan antik *tekhne* algısında saklı-dır/aranmalıdır.

Ortaçağ Hristiyan düşünürleri (te-ologlar), Tanrı ile nasıl doğru bir ilişki kurulabileceği, kurtuluştan nasıl emin olunabileceği sorusuyla uğraşıp dur-dular. **Renatus Cartesius** "**Descar-tes**" ,düşünme (*cogitare*)nin, gerek duyulan güvenliği insanın kendi için-de tasar(ım)layabileceğini öngördü. Bu tasar(ım), bir şeyi öne koymayı, yani gerçekliği bir düşünme nesnesi olarak karşısına almayı/dikmeyi ve insan olarak özne konumunda kal-mayı gerektiriyordu. Bu ana dek Yu-nan'da bilinen özne (*hypokaimenon*); "*önde-duran şey*", "*insanın karşısın-daki gerçeklik*" anlamına geliyor iken, bu kırılma/ **Cartesius** ile insan kendi-ni, bir parçası olduğu önüne çıkan gerçekliğin içinde değil, karşısında konumlandırmış oluyordu.²

Latinler *hypokaimenon*, *subiectum* (alta/öne konan şey) olarak doğru tercüme etmişler; *objectum* ise, karşısına koyan, yani insan olarak kullanırlar iken, **Cartesius** ile birlikte *objectum* ile *subiectum*un yerleri de-

gişti. Yeniçağ başlarından itibaren *subiectum* olan insan, artık dış dünya(doğa)nın içinde değil, karşısında olduğundan, onunla dolaylımsız ilişkiye giremez hale geldi. "Doğa Kitabı'nın dilinin deşifre edilmesi çabası"³ olan modern bilimin taşeronu bilim adamı, şeylerin kendinde oldukları biçimde *mevcut olmalarına* izin vermiyor, şeyleri nesneleştiriyor, karşısına koyuyor ve katalogluyordu. Logosun, antik çağdaki anlam alanına dahil olan "derinlemesine düşünüp taşınmak" olarak bilim, artık doğa ile kendini ayırarak, yabancılaşan insanın bir disiplini olmuştu.

Modern teknisyen, gerçekliğe kendi zihinsel yapısını yükleyen, gerçekliği kavramsal bir sistem içerisinde sabitleyen, şeylerin oldukları gibi ortaya çıkmasına izin/fırsat vermeyen meydana okuyucu ve müdahaleci bir kimse dir.

Neden (sebeb) anlamına gelen Yunanca *aittonun* Latince'deki karşılığı *causadır*, yani araçsal olan... Bu anlam(arçasal)ın benimsenmesi, üreten insanı nedenselliğin (*causality*) merkezine yerleştirmiştir.⁴ Hatta bu anlayışla Tanrı, "dünyanın ve evrenin yapıcısı/imalatçısı", "kendi araçsallığı ile var eden bir varlık" olarak algılanır.

Tevhidi (birleyici) bakışla, akıl ile varlık (insan varlığı) arasında kaynaşma ve bütünlük görülür.* Ancak teknik, akli, sadece fizik alanda, yani maddenin maddeyle olan ilişkisinin kurulduğu düzlemde kalmaya mahkum etmiştir.⁵

* Akıl, insanı teklife muhatap kılan özelliktir/farklılıktır.

** Bu noktada insanı evrenin merkezinde konumlayan *hümanizma* düşüncesi akla getirilmelidir.

*** Bu duruma somut bir örnek olarak batıdaki bazı işyerlerinin duvarlarında göze çarpan şu slogan verilebilir : "Zor olanı hemen yaparız, imkansız biraz zaman alır !"

**** Hristiyan varoluşçu Gabriel Marcel bu durumu "bir tür boomerang eylemi" olarak niteler. Başlatıldığı çağ(lar)a vardırıan yakla-

Bir adım ötede *teknoloji (tekhnología)*, belirlenen hedefe ulaşmak için başvuru- rulan teknikler kümesidir, pratik amaçlar için kullanılan bilgi birikimidir ya da farklı bir okumayla; bilimin nesnesi olan varlıkları kaynak kabul eden, doğayı insanın talep ettiği şeyleri vermeye kışkırtan bir araçtır.

Doğayı, Tanrısal bir emanet değil de tahakküm ve manipüle edilecek bir varlık alanı olarak gören teknolojik düşünce, insanın mutlak egemenliği düşüncesinin bir uzantısıdır.** Teknolojik insan bir zamanlar Tanrı'ya atfedilen yüklemeleri üstlenme/sahiplenme noktasındadır.*** Bu yargıdaki *sahiplenme* sözcüğüne odaklanarak teknolojik zihniyetin iyeliğe dair kısır döngüsünü gözlemleyebiliriz:

*Sahip olan ile sahip olunan arasında dönüşlü bir ilişki vardır/gelişir. Sahip olma güdüsü ne kadar güçlüyse, sahip olunan nesne, sahibi üzerinde o kadar fazla denetim kurar.**** Böylece sahip olma, olmayı yok edecek bir hal alabilir.*⁶

Modern teknolojinin tarihsel köklerini, kabile toplumlarında mekanik anlamda basit, kullanım biçimi olarak çoğu kez karmaşık olabilen ilkel aletlerin kullanılmaya başlandığı çağ(lar)a vardırıan yaklaşımlar mevcuttur. Soyut ve somut olmak üzere iki farklı bilimsel düşünce olduğunu savlayan Lévi-Strauss, somut bilimle iştiğal eden ilkel teknoloğu "bricoleur" (yap-takçı, kendi işini kendin gör adamı) olarak tanımlar. Onun, belli bir iş için özellikle seçilmiş (ham)madde ve

şimler mevcuttur. Soyut ve somut olmak üzere iki farklı bilimsel düşünce olduğunu savlayan Lévi-Strauss, somut bilimle iştiğal eden ilkel teknoloğu "bricoleur" (yap-takçı, kendi işini kendin gör adamı) olarak tanımlar. Onun, belli bir iş için özellikle seçilmiş (ham)madde ve aletlere yaslanma lüksü yoktur, elindeki kısıtlı imkanlarla yetinmelidir/üretebilmelidir. Oysa modern mühendis, her zaman çevre koşullarının kısıtlamalarından kendini kurtarma, gereksindiği malzemeye dilediğince sahip olma çabası içindedir.⁷

aletlere yaslanma lüksü yoktur, elindeki kısıtlı imkanlarla yetinmelidir/üretebilmelidir. Oysa modern mühendis, her zaman çevre koşullarının kısıtlamalarından kendini kurtarma, gereksindiği malzemeye dilediğince sahip olma çabası içindedir.⁷

Teknolojinin zaman algısı üzerindeki belirleyiciliği ilgi çekicidir: Bugün tüm dünyanın kullandığı **Greenwich**'e uyarlı saat, mekanist ve **Newton**'cu zaman anlayışının, mevsimlerin akışına ve yıldızların konumuna/hareketine bağlı olan geleneksel zaman anlayışına kurduğu üstünlüğü gösterir.⁸ *Endüstri Devrimi* ile, ekim ve hasat mevsimleriyle tarımsal döngünün temel oluşturduğu tekrarlanan/çevrimsel zaman anlayışı, yerini geri dönmeyen, tekrarlanmayan tarih seyrine bırakmıştır.⁹

Tanrı-merkezli (theocentric) evren anlayışından *insan-merkezli (anthropocentric)* evren anlayışına geçilmesiyle **Kitab-ı Mukaddes** öğretisinde ifadesini bulan "Göklerdeki Tanrı Krallığı"¹⁰ 'na ulaşma" azmi/hedefi körelmiş, yeryüzünde bir insan krallığı* kurma amacı baskın çıkmıştır. Adem nesline muştulanan ve varması özendirilen bitimsiz esenlik beldesi (*cennet*) gündemden/gözden çıkarılarak binyılların deneyimiyle ölümlülüğün kaçınılmaz olduğu bilinmesine karşın, **E. Fromm**'un yargısıyla ölümsüzlük imgesi verecek simgeler türetilmiştir.¹¹ 18.Yüzyıl'dan sonra "gelecek" ve etrafında örülü kavramlar, eskatolojik cennetin yerini aldı.

* "Doctor *Mirabilis*" ("Muhteşem Muallim") Roger Bacon 'ın şu sözü aynı zihniyeti yansıtır : "İnsan, doğanın efendisidir."

** Gabriel Marcel 'e göre, kendini anlam ve değer biricik belirleyicisi gören (Burada sofist Protogoras 'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür." sözü hatırlanabilir.) teknolojik insanın gözünde dünya, sadece arzularını tatmin etmek için dönüştürülecek nötr bir hammadde dir.¹²

*** George Sorel, ilerleme felsefesini, teknik gelişmenin ürünü olan özdeksel rahatlığın tadını çıkarmaya can atan bir toplumun fel-

Gelecekte söz edilince, masum bir kavram olmaktan çok, insanın kendisi ve dışındakiler hakkında bilgiler elde edip, (dış)dünyayı** dilediğince dönüştürerek, doğal süreçler üzerinde egemenlik kurması şeklinde algılanabilecek bir *ideologia* olarak nitelenebilecek *ilerleme**** akla/gündeme gelmektedir. Modern çağda ilerleme düşüncesi, **Darwin 'ın Evrim Kuramı** ile salt insan aklının ve bilgisinin gelişmesine ilişkin bir süreç değil de doğadaki evri(l)me(ye) koşut bir süreç olarak kabul edilerek, ontolojik bir temelle oturmuş¹³ ve bu sayede güdük kalmaktan kurtulup meşruiyet kazanmıştır.*** Teknolojik zihniyetle ilintilendirdiğimiz ilerleme düşüncesi ile bir *microcosmos* olan insanın varolduğu *Aristotelen* organik evren *mekanikleşir*ken, bu yeni evrende Gök-sel/Tanısal yetkeden/denetimden azad olmuş insan yaşıyordu. Değişmez yasalarla durağan bir biçimde varlığını sürdüren doğanın aksine, beşeri düzenin devingen bir yapısı vardı ve bu devinin kendini ilerleme olarak açığa vuruyordu.

Egemen paradigma modern teknolojinin odağına *ilerlemeyi* koyduğundan beri, onun varlığının kurbanları ("ötekiler", "diğerleri") iflah olmaz bir geri/geç kalmışlık**** duygusuna/saplantısına kapıldılar. Endüstriyel teknolojinin özgürlük sağlayan ilerlemeci bir güç olduğu *mitinin*,¹⁴ batı toplumlarını az gelişmiş toplumlar için izlenecek bir model olarak sunması noktasında patolojik bir hal alan tak-

sefesi olarak görülür.¹⁶

**** "İlerlemenin peygamberi" olarak nitelenen **Auguste Comte** 'a göre *teolojik* çağ, ardından *metafizik* çağ aşılmış, olguların nedenlerinin keşfedilmesinin bir kenara bırakılıp onları yöneten yasaların bulunmakla yetinileceği *pozitivist* çağ yaşanmaktadır.¹⁷

***** 17. Yüzyılda İngiltere, Hollanda 'ya göre; 18. Yüzyılda Fransa, İngiltere 'ye göre; 19. Yüzyılda Almanya ve 20. Yüzyılda tüm batı dışı dünya geç kalmışlık sendromuna tutulmuştur.¹⁸

litçiliğe, aynı coğrafyadan, farklı zamanlardan iki örnek verilebilir: **Büyük Petro**, farklı olmanın/geri kalmanın sıkıntısını, gıysileri kısaltarak ve sakalları keserek giderebileceklerini düşünüyordu. **Stalin**, ancak traktör üreterek İngilizler'e yetişebileceklerini, aksi halde yenik düşeceklerini savlıyordu.¹⁵

Teknolojik oluşum/gelişim sürecini çeşitli evrelerle açıklayan yaklaşımlar mevcuttur.* Örneğin **Lewis Mumford**, teknoloji tarihini ardışık olmakla beraber, yer yer örtüşen ve içiçe geçen *eoteknik - paleoteknik ve neoteknik* evrelere ayırır. Muhtelif uygarlıkların dağınık teknik bulgularının toplanıp, icatlar ve deneysel uygulamalar sürecinin hızlandığı yaklaşık 1000 ila 1750 yılları arasında yaşanan eoteknik evrenin sonuna doğru Ortaçağ'ın el zanaatı teknolojileri,** artan üretim talebini/gereksinimini karşılamada yetersiz kalıp, atelyelerin ve fabrikaların doğmasına yol açmıştır.

Marx ve Engels 'in ilk baskısı 1848'de yapılan *Komünist Parti Manifestosu* "*Komünist Manifesto*" adlı yapıtlarında belirttikleri gibi sinai üretimin kapalı loncaların tekelinde olduğu feodal sanayi sistemi, yeni pazarların artan istekleri karşısında yetersiz

* Teknolojiyi, kronolojik değil de *yapısal kategorilere* ayıranlar da mevcuttur : Örneğin **Teodor Kaczynski** 'nin *küçük ölçekli teknoloji - entegre teknoloji* kategorileri²⁰

** **Lynn White**, Ortaçağ Avrupası 'nda feodal sistemin gelişmesini, *üzenginin* ortaya çıkışına bağlar. Ona göre binicinin bineği üzerindeki denetimini arttıran *üzengi*, savaş sanatının bütününde devrim yapmıştır.²¹

*** İçinde bulunduğumuz yüzyılın teknolojik üretim politikaları olarak **Fordizm**²² ve **Taylorizm**²³ anılabilir: Yirminci yüzyılın egemen üretim politikası **Fordizm**, üretilen her parça ve görevin *standartizasyonunu* ve bu sayede *mekanizasyonunu* öngörüyordu. Seri üretim işletmeleri, herhangi bir model için özel makineler geliştirebilirlerdi. Sabit tezgahların yerini alan *yürüyen bant (montaj hattı)* ile kitle üretim sistemine geçilmiş oluyordu.(Burada **Lewis Mumford** 'un "Otomasyonun mükemmelliğinde insanın ölümü vardır." sözü anımsanabilir.)

kalmış, yerini imalat sistemine bırakmıştır.¹⁹ Atelyeleri işletenler, her biri aynı anda bir dizi görece karmaşık iş yapan belli sayıda insan çalıştırmak yerine, üretim sürecini belli sayıda daha basit, ardışık iş parçalarına ayırmakla daha yüksek verim elde edildiğini gördüler. Bu tesbitte, teknolojik işleyişin her türlü (pratik) işi, sürekli olarak atomize etmeye/en küçük bileşenlerine ayırmaya olan eğilimi gözlenir.***

Teknolojik ilerleme sürecinde sıçrama noktası kabul edilen, genellikle 18. Yüzyılın son çeyreğinde, buhar makinasının icadıyla başladığı varsayılan *Endüstri Devrimi* 'nin**** önemi sadece yeni üretim güçlerinin/kaynaklarının kullanılmaya/uygulanmaya başlanması değildir, yeni üretim ilişkilerine geçiliyor olması da son derece dikkat çekicidir. Sermaye piyasasının oluşumu, toprak mülkiyetinin dönüşümü, anonim şirketlerin kuruluşu, serbest ticaretin başlaması, uluslararası para sisteminin gelişmesi; üretim tekniklerindeki değişimler/yenilikler kadar etkili ve belirleyicidir.²⁴

Simgesel örnekliğinde bilim adamının, erk sahibi güdücülerin ideolojilerine nasıl da bağ(ım)lı olduğunu gösteren* *buhar makinasının* icadının do-

Taylorizm ise üreticiden tüm üretim bilgisi ve tasarım gücünün alınıp, merkezi yetkide toplanmasını öngörüyordu. Emek sürecinin işçinin bilgi ve becerisine bağ(ım)lı olmadan biçimlendirilebilmesi için işçinin zihinsel etkinlikleri ortadan kaldırılacak, işçi homojen, niteliksiz emek gücüne indirgenecekti.

**** Aslında ortodoks bir yorumla birden çok endüstri devriminden/döneminden söz edilebilir.²⁵ :

- *Buhar gücünün* kullanılmaya başlanmasıyla 1780-1840 arası 1. *Endüstri Devrimi /Dönemi*,
- *Petrol ve elektrik gücünün* kullanılmaya başlanmasıyla 1860-1910 arası 2. *Endüstri Devrimi/Dönemi*,
- *Nükleer enerjinin* kullanılmaya başlanmasıyla 1950 sonrasında 3. *Endüstri Devrimi/Dönemi* (İçinde yaşadığımız zaman diliminin nasıl adlandırılacağına dair önerilere ileride değinilecektir.)

gürdüğü en etkili sonuç belki de, Ortaçağ'ın temel güç kaynağı olan su değirmenine olan bağımlılığın ortadan kalkmasıyla, bir çoğu hala *değirmen*** adını koruyan/taşımaya devam eden fabrikaların, artık akarsu kenarlarında kurulmasına gerek kalmayıp, sağlanan coğrafi hareketlilik ile muhtelif bölgelerde sanayi kasabalarının doğuşudur.²⁸

Endüstrileşmenin doğurduğu yaygın makinalaşma ile emek süreci tüm bireysel niteliğini yitirmiş, beceriden ayrılan gayri şahsi bir üretim süreci başlamış, "işçi makinanın bir uzantısı olmuştur".²⁹ Makinalar ancak belirli sınırlar içinde kölelerin yerini alabiliyor, bu sınırların ötesinde yeni köleliklere yol açıyorlardı.³⁰ Yıllar boyu makinaların insanlara hizmet etmesini sağlamaya, insanları da hayat boyu makinalar için eğitmeye çalışıldı. Endüstrileşme/makinalaşma ile okullara olan talep arttı, çünkü insanlar sadece yeni araçları kullanabilmek için değil, onlarla birarada yaşayabilmek için de programlanmalıydı.^{***31}

Dünya ölçeğinde *erk sahipleri*, bir yandan, cevaplayamadığı sorulardan önce sormadığı sorular olan *bilim*³² ile semiren; daha çok edinme ve doyumsuzluk psikolojisi doğuran, tiranlıkla

eşitlenmiş *teknolojinin*³³ doğurduğu günden güne gelişen silahların kullanıldığı profesyonelleştirilmiş insan boğazlama endüstrisi haline gelen savaşlar³⁴ ile yokediciliğin şehvetini taddarken; öte yandan, farklı kimliklerin sömürgeci pratiklerle *tekileştirilme sürecine* katılması diye tanımlanabilecek *emperyalizm*³⁵ ile milyarlarca insanı, egemen akıl ve dizgeye uyarlı/uyumlu/bağımlı bir dönüşümün nesnesi kılarak *gütmekte* ve bu sayede iktidarlarını pekiştirerek *sürdürmektedirler*.

"Büyük devlet kurmak/olmak için büyük topraklar elde etmek gerekir" motivasyonu³⁶ ile gerekli görülen kadim sömürgeci anlayış, 1. Dünya Savaşı arefesinde son Bulmuş olsa da bugün sömürü, aynı içerik ve *modernizasyon, batılılaştırma***** gibi farklı görünüm/kılıflar altında *yeni-sömürgecilik* süreci olarak devam etmektedir.

"Güçlü halklar", "zayıf halklar"a yasalar getirmek zorunda olduklarına inanmaktadır. "Yeni Avrupa"lılar (ABD'liler), **Theodore Roosevelt** 'in deyişiyle "modern Romalılar" olarak kendilerini evrenin yasa koyucuları olarak görüyordu.³⁹ Güçlü halkların herkes için savundukları genelgeçer ilkelerinin olmayışının, *önce ben/hep*

mesi hayli ilginçtir⁴¹ :

— merkezci ve evrenselci alan anlayışı, (Batının kendini merkezde konumlandırmasının bir ifadesi olarak **Anatole France**'in şu sözü anılabilir:⁴³ "Daha büyük bir İngiltere, daha büyük bir Almanya, daha büyük bir Amerika düşü ister istemez bize daha büyük bir insanlık hayal ettirir".

Yine aynı zihniyet **Wilson** 'un şu deyişinde belirgindir: "ABD, kendi kaderini çizme ve dünyayı kurtarmanın sonsuz ayrıcalığına sahiptir".⁴⁴

- doğrusal zaman anlayışı,
- çözümleyici bilgi kuramı anlayışı,
- egemenlik kavramı etrafında anlaşılan insan ilişkileri,
- dikey ve merkezileştirilmiş işbölümü,
- az gelişmişlerin koşullandırılması,
- bireyin topluluk içinde öğütülmesi/eritilmesi.

* Buhar makinası mucidi **James Watt**'in deneyleri sanayi kapitalisti **John Roebuck** tarafından finanse ediliyordu.²⁶ Yakın zamandan bir örnek vermek gerekirse, 1969 rakamları ile ABD 'de araştırma ve geliştirme birimlerinde çalışan bilim adamlarının %52'si **Savunma Bakanlığı**'na bağlı çalışmaktaydı. 1940'dan 1965'e dek ABD'deki araştırma ve geliştirme harcamaları 340 milyon dolardan, yaklaşık 60 kat artışla 20 milyar dolara çıkmıştır.²⁷

** Bugünkü İngilizce'de *mill* sözcüğü hem *değirmen* hem de *iplik-kumaş fabrikası* anlamına gelmektedir.³⁷

*** Buraya dek çokça anılan teknik - teknoloji - makina üçlemesiyle, Yapısalcı - de Saussure 'cü dilbilimdeki konuşma yetisi (*langue*) - dil (*langage*) - söz (*parole*) üçlemesi arasında kurulacak bir analogi ilginç olabilir.³⁸

**** Galtung 'un Batı Paradigması çözümle-

ben/tek ben anlayışlarının kanıtı olarak **1982 Falkland Krizi** sırasında yapılan anketlerin sonuçları gösterilebilir: **İngiliz Halkı** 'nın yarısı, **Cruise** ve **Trident** füzelerinin kullanımına/varlığına karşı olduğunu açıklamasına karşın, kendi askerlerinin ölümü pahasına adaların ele geçirilmesini halkın % 80'i desteklemiştir.⁴⁰

Barişi sadece tehlikenin kendilerinden uzak olması olarak algılayanlar, içlerinde yaşattıkları *örtük militarizmi* bu tip yüzdelere, bir yandan çerez yerken diğer yandan TV'den naklen savaşlar izleyerek veya vandallaşma sürecinin başlarında, yani çocuk yaşlarda elektronik oyun salonlarında birkaç jetona "*büyük insanlık ideali*" uğruna bilgisayar ekranındaki az gelişmişleri yok ederek beslemekte ve büyötmekteler.

Mannoni sömürgeciliğin, belli ekonomik ve politik gelişme süreçlerinin sonucu olduğunu, ancak sömürge girişimlerinin, rolleri önceden belirlenen oyuncuların katılımı olmaksızın akamete uğrayacağını öne sürmüştür.⁴⁵ Başrol oyuncularını sürdüren, Üçüncü Dünya ülkelerindeki burjuvaziler; batı tipi tüketim modelini takip ederler. Bu ülkelerdeki okullar, batı teknolojisine bağlı iş örgütlenmesi modellerini yeniden üretmeyi amaçlarlar.⁴⁶ Az gelişmiş olarak nitelenen bu ekonomiler, (İngiliz **Hindistan**'ı, Belçika **Kongo**'su, Fransız **Kuzey Afrika**'sı, Japon **Mançurya**'sı) efendilerinin dünya sistemi içinde yer edinmek için ihtiyaç duyduğu hammaddeyi ve korunmuş yerli piyasaları sağlayan hizmetkarlardır.

Vestfalya'dan sonra uluslararası sis-

temin düzenlenmesinde ana mekanizma olan mekanik güç dengesi politikası bugün, *soğuk savaş dönemi* nin** de bitmiş olması ile etkisini yitirmiş, süper devletlerin hegemonyaları zayıflamış, bölgesel sorumluluğun arttığı *güç dağılımı sistemi* doğmuştur. Askeri ve ekonomik üstünlükle tahakküm yeteneği olan *katı güç* yerini; kültür, ideoloji ve uluslararası örgütleri kullanabilme yolu ile başkalarını biçimlendirme yeteneği olan *yumuşak güce* bırakmıştır.⁴⁷

Bugün bir devletin belli bir dış politika uygulama, belli stratejik çıkarlar gözetme, alternatifler arasında tercih yapma iradesi, onun uluslararası güç ilişkileri dengesindeki yeri, sahip olduğu *yumuşak güç* tarafından kısıtlanır/belirlenir. Uluslararası ve uluslararası örgütlenmeler yeni kolektif karar alma mekanizmaları doğururlar. Örneğin *Uluslararası Para Fonu (IMF)*, borç verme koşulu olarak o ülkenin kamu harcamalarını kısması, kalkınma tasarılarına ödenek ayırmaması konusunda ısrarlı olabilir ve bu müdahale, mürid olma çabasındaki bir ulusal hükümet ile uluslararası karar mekanizması arasında bir gerilim doğurarak, bir 3. Dünya ülkesinde mustazafların aç kalması anlamına gelebilir.^{***}

Aynı olguya uluslararası hukuk açısından bakılacak olursa, - **İngiltere**'de telefonların dinlenebileceğine dair yasanın **Avrupa Komisyonu**'nun girişimiyle kaldırılması örneğinde olduğu gibi⁴⁸ - ulus devletlerin yasaları, temel insan hakları engelliyor/kısıtlıyor ise mağdurun lehinde uluslararası baskı gündeme gelebiliyor, hatta vatandaş, kendi

devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü, diplomasinin yerini güç ilişkilerinin aldığı dönem *soğuk savaş dönemi* olarak anılmaktadır.

^{***} **Alexander Berkman**'ın "Bugünkü uygarlığımız milyonlarca insanı yoksullaştırarak, mideyi evrenin merkezi haline getirmiştir".⁵¹ sözü bu noktada çok manidardır.

* **John Knox** 'un şu sözü çoğunluk/kalabalık karşısında yığınlağa kapılmamak gerektiği konusunda yüreklendiricidir.⁴² "Tanrı 'dan yana olan insan daima çoğunluktadır". (Bu söz ile **Kur'an-ı Kerim**'in iman edenleri teselli edici ve yüreklendirici ayeti 3:140 arasında benzeşim kurulabilir.)

** İkinci Dünya Savaşı sonrası, galip iki devlet ve bunların çevresinde kümelenmiş diğer

devleti aleyhinde davacı olabiliyordu. Eğitim alanındaki sömürü ve güdüleme, etkili ve radikaldir. 1950'li yıllarda ABD kökenli **Carnegie Şirketi**, **Ford** ve **Rockefeller Vakıfları**, eğitilmiş yerli liderlerin yokluğunun 3. Dünya ülkeleri için tez elden giderilmesi gereken bir eksiklik olduğunun farkına vardılar(!) Bu amaçla tıp ve temel bilimler eğitimi üzerinde yoğunlaşan ilgisi ile **Rockefeller Vakfı**, 3. Dünya ülkelerinde seçtiği birkaç üniversiteyi desteklemeye başladı. El atılan ülkelerde sosyal bilimler eğitimi ile ilgilenen **Ford Vakfı**, yerli kamu yöneticilerini yetiştirmeyi hedefleyen programları desteklerken; **Carnegie Şirketi**, desteğini öğretmenlerin eğitimi ve kütüphane bağışları üzerinde odakladı.⁴⁹

Enformasyon alanındaki yönlendirme/tahakküm de anılmaya değerdir. Dünya gösterge üretimi kuzeyde yoğunlaşmaktadır. Haber akışını yönlendiren en büyük ajanslar **Associated Press** ve **United Press** ABD'nin; **Reuter** İngiltere'nin; **France Presse** Fransa'nın kuruluşlarıdır. Dünya haberlerinin %65'i ABD kaynaklıdır. **Fransa**; **Afrika** radyo-televizyonlarının haber ihtiyacını ücretsiz karşılamakta, yılda 5200 saatlik bedelsiz program bağışlamakta ve Fransızca konuşulan Afrika ülkelerindeki sinema üretiminin %80'ini sübvansede etmektedir.⁵⁰

Yakın bir coğrafyadan örnek verilecek olursa, **İran** 'da radyo yayınlarının başladığı 1940'lı yıllarda başkent sokaklarına yerleştirilen dev hoparlörlerden yankılanan, İranlılar'a bir millet olduklarını anımsatan ulusal marş yerini zamanla siyasal denetimi korumak, 2. Dünya (Paylaşım) Savaşı'ndan sonra güçlenen yeni sömürgeci ilişkilere halkı hazırlamak amacıyla yapılan provokatif yayınlara bırakmıştır.⁵²

Son dönemde, emperyal güç merkezlerinin kendilerini nasıl albenili anlatı

* Batı'nın 1. Dünya, - 1945 'den sonraki anlamıyla - Doğu 'nun 2. Dünya ve ötekilerin 3.

biçimleri ve bütünleştirici sistemlerle kurduklarını ortaya/açığa çıkarmaya, modernitenin bilgi/enformasyon hegemonyasının arkasında yatan/gizlenen sömürgeci kodları deşifre etmeye ve güce, şiddete dayanan kurumsal ilişkiler ile evrensellik savlarına dayanan/oturan monolitik yetkeyi sorgulamaya dayanan "*sömürge sonrası eleştiri*" (*postcolonial criticism*)'den söz edilebilir.

Sömürge sonrası eleştiri, modernitenin ötekini susturan ve marjinalleştiren işleyiş tarzını açığa çıkarmak; modernizasyon, us ve ilerlemeden oluşan anlam yaratıcı sistemlerini sorgulamak ve sömürgeci egemenlerce empoze edilen *ben-öteki* ayrımı/karşıtlığı yoluyla kurulan kimlik sorunsalını⁵³ deşmeyi hedefler. Üçüncü Dünya 'nın dışsal olarak, sömürgeci ilişkilerle kurulu/örülü bir alan olarak tanımlandığı "*Üç Dünya İdeolojisi*",* Batı emperyalizminin öteki olarak tanımladığı farklı kimlikleri nasıl boyunduruk altına aldığıнын tarihsel analizi olan *sömürge sonrası eleştiri* tarafından reddedilir.

1960'lı yıllardan bu yana içinde yaşadığımız söylenegelen yeni dünya toplumunu için önerilen adlar çeşitlidir : *burjuva sonrası toplum* - *ekonomi sonrası toplum* - *kıtlık sonrası toplum* - *uygarlık sonrası toplum* - *endüstri sonrası toplum* - *bilgi toplumu* - *kişisel hizmet toplumu* - *hizmet sınıfı toplumu* - *modern sonrası çağ* - *teknokratik çağ* - *komputerokrasi çağı* ...

Modern çağın kahini **Alvin Toffler**, *Dalgalar Kuramı*'nı pazarlamaktadır. Ona göre insanlık tarihinde iki büyük dalga gözlenmiştir: Tüm sanayi öncesi, tarım ve avcı toplumlarının oluşturduğu 1. Dalga; hiyerarşik, kalıcı ve mekanik örgütlenmeye dayanan devasa bürokrasilerin geliştiği, kitlesel ve standart ürün ve kurumlara oturan, dar sanayi anlayışını aşan toplumların

Dünya diye adlandırıldığı batımerkezli sınıflandırma

oluşturduğu 2. Dalgı.

İşte bu iki dalğanın ardından çeşitlendirilmiş, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yeni üretim yöntemlerinin doğduğu, bürokrasilerin devrılıp ulus devletinin etkinliğinin azaldığı, yarı özerk ekonomilerin boy gösterdiği, çeşitli ve kitlesel olmayan ürün ve kurumlara ve yaygın olarak *kendin-yap** ilkesine dayanan piyasasız ekonomilerin biçimlendirdiği *emperyalizm sonrası toplumun* oluşturduğu 3. Dalgı'dan söz edilebilir.⁵⁴

"Yeşil Hareketin İnşası" sahibi **Rudolf Bahro**, kuzey güney arasında sömürsüz ilişkilere dayalı yeni bir dünyanın, ancak toplumsal adaletin sağlanması, ekolojik bunalımın önlenmesi ve sanayisizleşmeye dayalı bir silahsızlanmayla gerçekleşebileceğini söylemektedir.⁵⁵

Barışsever budist **Friedrich Schu-**

* *Kendin-yap* ilkesinin bir adım ötesinde *üretici-tüketici* terimi türetilmiştir.⁵⁹

macher, modern hayatın erdemsizliğine odakladığı "*Küçük Güzel*" adlı modernizm eleştirisinde, ancak yenilenebilir kaynakların tüketilmesini önerir.⁵⁶ İnsani bir teknolojiyi savunan **Schumacher**'in aksine, **J. Ellul** ve **H. Arendt** özü itibarı ile her teknolojinin şiddetçi olduğunu savunurlar.⁵⁷ İfrat ve tefrit arasında kendini konumlamak isteyen eklektikler, *ara teknoloji*, *uygun teknoloji* gibi terimler türetmişlerdir. *Ara teknoloji*; 3. Dünya ülkelerinin gelişirken ihtiyaçları kadar yararlanacakları Batı Teknolojisi'nin, işgücü ağırlıklı, basite indirgenmiş bir uyarılamasıdır.⁵⁸ "Kitle üretimi değil, kitleler tarafından üretim!" sloganıyla ifade edilebilecek *uygun teknoloji* ise, endüstri toplumunun hedefine değil, ancak bu hedefe ulaşmada kullanılan araçlara yönelik bir eleştiri yanılsamasıdır.

prosumer = *producer* (üretici) + *consumer* (tüketici)

KAYNAKLAR

ÖZNEL DİŞ DÜNYA OKUMALARI

KUR'AN-I KERİM'in Türkçe'deki Çeşitli Çevirileri

İNCİL Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul (1995)

ALBERT, Michael; HAHNEL, Robin Geleceğe Bakmak - 21. YY İçin Katılımcı Ekonomi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1994)

ALDERMAN, Harold "Heidegger'in Bilim ve Teknoloji Eleştirisi", Kayıtlar sayı: 22, 23, 24; İstanbul (1992)

ALTBACH, Philip G.; KELLY, Gail P. Sömürgecilik ve Eğitim, İnsan Yayınları, İstanbul (1991)

AMIN, Samir Avrupalımerkezcilik - Bir İdeolojinin Eleştirisi, Ayrıntı Yayınları (1993)

ARMAOĞLU, Fahri 20. YY Siyasi Tarihi Cilt 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara (1992)

BALCI, Ersin İlerlemenin Öteki Yüzü, Ağaç Yayıncılık, İstanbul (1992)

BOUGUENAYA, Yamina; KARABAŞOĞLU, Metin; DEMİRCİ, Senai Bilimin Öteki Yüzü, İz Yayıncılık, İstanbul (1991)

DICKSON, David Alternatif Teknoloji - Teknik Değişimin Politik Boyutları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1992)

FRANKEL, Boris Sanayi Sonrası Ütopyalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1991)

GIDDENS, Anthony Sosyoloji - Eleştirel Bir Yaklaşım, Birey Yayıncılık, Erzurum (1994)

GÖKTAŞ, Hidir; GÜLBAY, Metin Soğuk Savaşın Sıcak Barışa - Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Derleme, Alan Yayıncılık, İstanbul (1994)

HALL, Stuart; JACQUES, Martin Yeni Zamanlar - 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1995)

HEIDEGGER, Martin Tekniğe Yönelik Soru, Afa Yayınları, İstanbul (1997)

HEILBRONER, Robert Gelecek Vizyonları - Uzak Geçmiş, Dün, Bugün, Yarın, Cep Kitapları, İstanbul (1996)

ILLICH, Ivan Şenlikli Toplum, Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1988)

İNSAN ve TEKNOLOJİ Derleme, İnsan Yayınları, İstanbul (1992)

KAPLAN, Yusuf Enformasyon Devrimi Efsanesi - Modernleşme Kuramı ve Uygulamalarının Eleştirisi, Rey Yayınları, Kayseri (1991)

KEEN, Sam "Gabriel Marcel ve Modern İnsanın Rahatsızlığı", Kayıtlar sayı: 12,

KEEN, Sam "Rahatsızlığın Kökleri: Soyutlama ve Sahipolma", Kayıtlar

sayı: 13,

KEYMAN, Fuat; **MUTMAN**, Mahmut;
YEĞENOĞLU, Meyda: Oryantalizm
Hegemonya ve Kültürel Fark, İletişim
Yayınları, İstanbul (1996)

LATOUCHE, Serge: Dünyanın Batılaşma-
sı - Gezegenimizin Birleşmesinin
Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir
Deneme, Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1993)

MARX, Karl; **ENGELS**, Friedrich: Komünist
Manifesto, Bilim ve Sosyalizm Yayınları,
Ankara

ÖZDENÖREN, Rasim: Müslümanca
Düşünme Üzerine Denemeler, İz Yayıncılık,
İstanbul (1992)

ÖZEL, İsmet: Üç Mesele Teknik -
Medeniyet - Yabancılaşma,
Dergah Yayınları, İstanbul (1984)

SANDER, Oral: Siyasi Tarih 1918 - 1994,
İmge Kitabevi, Ankara (1996)

de SAUSSURE, Ferdinand: Genel Dilbilim
Dersleri, Birey ve Toplum Yayınları,
Ankara (1985)

THOREAU, Henry David: Sivil İtaatsızlık,
Şehir Yayıncılık, İstanbul (1991)

TUCKER, Robert W.; **HENDRICKSON**,
David C.: İmparatorluk Özlemi - Yeni
Dünya Düzeni ve Amerika'nın Hedefi, "
Pınar Yayınları, İstanbul (1995)

UNABOMBER: Sanayi Toplumu ve
Geleceği - Manifesto, Kaos Yayınları,
İstanbul (1996)

WILLIAMS, Raymond: İkbin'e Doğru,
Ayrıntı Yayınları, İstanbul (1989)

GÖNDERMELELER

1 Heidegger, s.17	21 Dickson, s.57	41 Latouche, s.53
2 Heidegger, s.20	22 Hall - Jacques, s.47;	42 Thoreau, s.54
3 Heilbroner, s.81,82	Dickson, s.14	43 Latouche, s.37
4 Alderman, s.45	23 Dickson, s.13	44 Tucker - Hendrickson,
5 Özel, s.147	24 Williams, s.83	s.77
6 Keen, "Rahatsızlığın...",	25 Williams, s.82,83	45 Altbach-Kelly, s.124,125
s.43	26 Dickson, s.76,77	46 Amin, s.141
7 Dickson, s.90,91	27 Dickson, s.57	47 Sander, s.525,526
8 Latouche, s.36	28 Dickson, s.75	48 Hall - Jacques, s.198
9 Göktaş - Gülbay, s.325	29 Marx - Engels, s.35	49 Altbach-Kelly, s.187,188
10 İncil, Matta 3:2,3; Luka	30 Illich, s.10	50 Latouche, s.34
11:20; Romalılar 14:17	31 Illich, s.69	51 Albert - Hahnel, s.141
11 Balci, s.28,29	32 Bouguenaya	52 Kaplan, s.333
12 Keen, "Gabriel Marcel...",	Karabaşoğlu - Demirci,	53 Keyman Mutman-
s.45	s.42	Yeğenoğlu, s.99,100,101
13 Albert - Hahnel, s.264;	33 Özdenören, s.12	54 Frankel, s.43,44,45
Balci, s.43	34 Heilbroner, s.80	55 Frankel, s.159
14 Giddens, s.137	35 Keyman - Mutman -	56 "İnsan ve Teknoloji",
15 Latouche, s.90	Yeğenoğlu, s.102	s.62,63
16 Balci, s.67	36 Armaoğlu, s.79	57 "İnsan ve Teknoloji",
17 Balci, s.38	37 as.75	s.63
18 Latouche, s.92	38 de Saussure, s.17	58 "İnsan ve Teknoloji",
19 Marx - Engels, s.29	39 Latouche, s.25	s.64
20 Unabomber, s.89,90	40 Williams, s.228,229	59 Frankel, s.45